

שצונו לקרוא ק"ש ערבית ושחרית הוא אמרו הדברת בם וכבר נתבאר משפטי מצוה זו במסכת ברכות ושם נתבאר דק"ש דא"י, וכתוב בחוספתא⁷ כשם שנתנה תורת קבע לקריאת שמע כך נתנו חכמים זמן לחפילה, ר"ל שזמני החפילה אינם מן התורה אמנם חיוב החפילה עצמה מן התורה כמו שבארנו, וחכמים ז"ל סדרו להם זמנים. זהו ענין אמרו תפילות כנגד תמידים תקנו. ר"ל שתקנו זמניהם כפי זמן הקרבן. ומצוה זו איך הנשים חייבות בה".

הדבר מפליא, שהרי הרמב"ם כתי' שיטתו⁸ שתפילה דא"י בכל יום כבר בסה"מ (מ"ע ה'). ושם היה לו להביא התוס' והגמ' עם פירושו שמראי' כשיטתו שתפילה דא"י. ושם היו ענינים אלו ראויים חישובי' — ואילו כאן אין שום הקשר לענינים אלו, לכא"י וצ"ב.

ויש להוסיף שעצם שיטת הרמב"ם שתפילה בכל יום הוא מה"ת צ"ע, שהרי לא נזכר בחורה שיעור ל"עבודתה" (שלידת הרמב"ם דרעימה פירושי' תפילה). וא"כ מנין שתפילה בכל יום דא"י — אולי תפילה בכל שנה או פעם אחד בחיי האדם וכו', וקושית הרמב"ם⁹:

ג

הכס"מ¹⁰, כידוע, מבאר שלרמב"ם¹¹ זמני ק"ש הם כל היום וכל הלילה מדא"י. וכן מפרש שכמו שבשכבן פי' כל הלילה כן ובקומיך פי' כל היום. והמג"א¹² דחה דבריו ומפרש שיש הכול בין בשכבך ובקומיך — וכבר כתב כן הרא"ם¹³. אחד מסענותיו הוא שלדברי הכס"מ היה ק"ש מצות עשה שאין הזמן גרמא, שהרי זמנה נמשך כל היום וכל הלילה, כל ימות השנה.

האחרונים מבארים שכיון שאין מצות ק"ש דיום נוהג בלילה ושל לילה ביום, ק"ש מ"ע שהזמ"ג. יסודם הוא שכל שיש זמני חלוקים של חיוב — אף אם באים זה אחר זה בתקופות — הזמן גורם. וכן פי' ענין זכירת יצ"מ ביום ובלילה ש"י ע"פ יסוד זה. והיינו אף שק"ש של ערבית ושחרית מ"ע אחת¹⁴ וכן זכירת יצ"מ של יום ולילה¹⁵, מ"מ מכיון שאין הזמן של חיובו נמשך — אלא בא זא"ז בתקופות — נחשב מ"ע שהז"ג.

וא"כ יש כאן מקיים לעיון. אם מה שא"א לקיים ק"ש של לילה ביום וכ"י עושהו ז"ג, למה לא נאמר כן לענין תפילה (שא"א להתפלל של מחר היום וכ"י). גם בתפילה יש זמני חיוב הבאי' זא"ז כמו בק"ש הזכירת יצ"מ — ומה בין זמן של י"ב שעות לזמן כ"ד שעות?!

שיטת הרמב"ם בענין הגדרת זמן למ"ע

א.

האחרונים חולקים בדיון קדימה בין מילה בזמנה ומילה שלא בזמנה. המקרימים מילה המילה בזמנה, וכן השלא בזמנה. נחנים כמה פנים לדבריהם. נעמד כאן רק על נקודה אחת בדיון שלהם — שנוגע ליסוד רחב בהגדרת מצות עשה בכלל.

בגמ' מבוא' שהמיני מצות מילה עד סוף יום ח' אין בו אלא חסרון וריעות — ולא ביטול עשה. במילה שלא בזמנה אין הלכה זו מפורשת — וא"כ יש מהאחרונים הטוענים שאין ד"ז נאמר לענין מילה שלא בזמנה. וכן שיטת הגר"ח צ"ל³ שכל רגע מבטל מצות מילה שלא בזמנה — בניגוד להלי של מילה בזמנה. ולכא"י כן הדעת נוטה, שבתורה מוגדרת מצות מילה בזמנה למצות יום הח' — וכל שמל ביום השמיני לא ביטל המ"ע. אבל במילה שלא בזמ' אין מצות יום ט', ומצות יום י" — אלא כל רגע מוטל עליו למול, לכאורה.

אמנם, ברמב"ם מבואר שלא כשיטה זו. הרמב"ם כותב: "נתתם מביח דין ולא מלו אותו כשיגדל הוא חייב למול את עצמו. וכל יום יום שיעבור עליו משיגדל ולא ימול את עצמו הרי הוא מבטל מצות עשה". וכן ממשך הרמב"ם: "אין מלין לעולם אלא ביום אחר עלות השמש. בין ביום השמיני שהוא זמנה בין שלא בזמנה שהוא מתשיעי והלאה שנאמר ביום השמיני — ביום ולא בלילה. מל משעלה עמוד השחר כשר. וכל היום כשר למילה. ואעפ"כ מצוה להקדים בתחלת היום שזריזין מקדימין למצות". הרי מפורש ששיעור ביטול המ"ע של מילה שלא בזמנה היא יום (ולא רגע) ושגם במילה שלא בזמנה אם מעכב המילה עד הצהרים אין בה אלא חסרון וריעות. ואם כן, לרמב"ם הדרה קושי לדוכתי: איך נקבע שיעור יום למצות מילה שלא בזמנה.

ב

הרמב"ם מתמיה אותנו ג"כ בספר המצות⁶ בכתבו על מצות ק"ש: "היא

מוכן עכשיו גם דברי האחרונים שק"ש חכירת יצ"מ הם ז"ג משא"כ תפילה. דאי גם חיובים החלים זה אחר זה נחשבי לז"ג — אבל דוקא כשהגדרת זמנם חלק מהגדרת המצוה ולא רק משום שהיום מחייב וכו'.

אם כן ניתן גם להסביר בפשטות מה שתפילה אינו מופיע במשנה מגילה. שם מדובר רק על מצות הנגדרים בזמן — להוציא תפילה שעבודתה תמידית אלא שכל יום מחייבנו מחדש במצוה זו, וכיצא בה. ויש עוד מ"ע המתפרשים ע"פ דרכינו, אבל רק באתי להעיר.

הערות

1. עי' נוב"י מ"ח חיר"ד (סי' קס"ו). שו"ת בריית אברהם חאו"ח (סי' י"ד). ובפ"ת ייד"י (סי' רס"ה סק"ט) ועוד. ואכמ"ל.
2. פסחים (ד.).
3. גי"ח השלם (סי' פ"ט). וכן שמעתי ג"כ מהגר"א סולובייצ'ק שליט"א בשמו.
4. הל' מילה (פ"א ה"ב).
5. שם (ה"ח).
6. סה"מ (מ"ע י').
7. תוספתא ברכות (פ"ג ה"א). ויש מקום להעיר בענין הגי' ואכמ"ל.
8. ע"פ שיטת רס"ג אמר"ד (מ"ו פ"ד). וסה"מ לרס"ג (מ"ע ב') ובגריפ"פ ח"א (עמ' 106 ה"ל).
9. בהשג' לסה"מ (מ"ע ה'). וע"ע כס"מ ריש הל' תפילה, ועוד.
10. כס"מ הל' ק"ש (פ"א ה"ג).
11. כל עסקינו כאן הוא לבאר דברי הכס"מ דברי האחרונים הניסם בשיטתו. לענין בירור שיטת הרמב"ם בנקודה זו (אי ק"ש דיום כל היום מה"ת א"ל) אכמ"ל. ונדון בזה במק"א בע"ה.
12. מג"א (סי' נ"ח סק"ו).
13. ספר יריאים (סי' רנ"ב) ד"ה יש לשאל וכו'.
14. עי' פרימ"ג על המג"א (שם). ושג"א (סי' י"ב).
15. סה"מ (מ"ע י').
16. עי' הל' ק"ש (פ"א ה"ג). ואכמ"ל.
17. שאג"א (סי' י"ד).
18. עי' ברכות (כ:).
19. עי' הל' שחיטה (פ"א ה"א) ועוד.
20. ע"ע ב"י או"ח (סי' ד') וכו' ואכמ"ל.
21. כמש"כ בהל' תפילה (פ"א ה"ב).

יש לחוסף שהשאגת אריה¹⁷ מפלפל במשנה מגילה (כ:). שנותן רשימה של דברים שחיובם כל היום או כל הלילה ושואל למה חסר כאן תפילה (לרמב"ם) שזמנה כל היום וכל הלילה, חן בזה ע"ש.

ד

ויל"פ כל הענינים האלו ביסוד פשוט אח'. יש ואח' מהלכות מ"ע פלוג הוא קביעת זמנה. ויש שאין זמן מחייב כלל אלא יש מחייב שאינו תלוי בזמן (כגון ברהמ"י¹⁸, שחיטה¹⁹ וכיצא באלו). ויש שהמ"ע רק קיומית ולא חיובית. כמוכן. ויש שעל האדם חיוב נמשך ותמיד שאין לה הגדרת זמן המפורש בחורה. במ"ע אלו ניתן לומר שהיום גורם חיוב חדש לקיים אותה מ"ע²⁰. והרמב"ם סובר שכל שהיום גורם החיוב ואין הגדרת הזמן חלק מדיני המצוה הפרט' (אלא נוב' מהגדרה כללית זו שהיום מחייב במצות תמידיות) — נקרא מצות עשה שאין הז"ג. אבל אם הגדרת הזמן חלק מהלכות המצוה הפרטית או הוא מ"ע שהז"ג.

אם יסוד זה נכון, מוכן הכל: המ"ע של מילה מחויב בכל יום ויום — ומתבטל בכל יום ויום שאינו מקיימו — כ"ז שהוא ערל. אף שאין הלכה פרטית (כבמילה בזמנה) שהיום מחייבו, יש הלכה כללית שהיום מחייבו. ולפי מתבטל כשעבר היום ולא מל — אבל אם חזה המילה לשעות א"כ אלא חסרון זיויות לדעת הרמב"ם וסייעתו.

יסוד זה מבאר לנו הרמב"ם ע"פ התוספתא, שמביא בסה"מ. אם נקשה לשיטתו (שגם תפילה וגם ק"ש חיובם בכל יום מה"ת) למה זה מ"ע שאין הז"ג? זה מ"ע שהז"ג, מתוך הרמב"ם (ע"פ התוס') שבק"ש נתנה תורה קבע זמן לחיובו משא"כ בתפילה. פי' בק"ש נתנה תורה הגדרה פרטית לזמניה כחלק מהל' ק"ש — ואילו בתפילה ענין קבע זמן נתנה רק ע"י חכמי'. מה"ת א"כ אלא ההל' הכללית של כל יום גורם חיובו. וכל ענין דברי הרמב"ם, מתחילתם ועד סופם, באים לבאר ענין זה: מתחיל חיוב ק"ש בזמני שכיבה וקומה, ממשך בענין התוס' והגמ' כמו שפי', ומסיים במה שק"ש — משום כך — מ"ע שהז"ג נושם פטרות. עה"ד הוה מוכנים כל דברי הר"מ כאן כפשטם ומחזירים יחד היטב.

לפי דרכינו מה שמחייב הרמב"ם תפילה בכל יום ויום מוכן מאילו ואין מקום לק' הרמב"ם ולדחוק מקצת המתרצים. א"כ לא קושי ולא תי' אלא דברי פשוטי' ומבוארים מאליהם.